

Festschrift Dr. F. Paulsen (=Nordfriesisches Jahrbuch 1984). Bräist/Bredstedt, Nordfriisk Instituut.

Nim oan jo hawwe twa talen A en B en in ferskynsel dat yn beide talen foarkomt. Dan binne der al gau trije mooglikheden. Of it ferskynsel hat him yn 'e iene taal ûnôfhinklik fan 'e oare taal ûntwikkele, of jo ûnderstelle dat beide talen it yn in mienskiplik foarstadium al hân hawwe, en it kin ek noch sa wêze dat de iene taal it ferskynsel letter fan 'e oare taal oernaam hat. Betingst dêrfoar is dan fansels al dat der dan ek in reele mooglikheid west ha moat foar ûntliening. By oanswettende talen sil jin dan sa'n ûntliening dan ek gauwer oan wolle as by talen dy't geografysk fierder útinoar lizze, bygelyks it hollânsk en it noardfrysk.

Likegoed besiket N. Arhammar yn syn bydrage "Ein sicheres Indiz für nordfriesisch-holländische Zweisprachigkeit während der Seefahrtsepoche der Inseln Friesen. Das nicht-finale/konsekutive Invinitivsätze einleitende am/om >um<" oan 'e feestbondel foar F. Paulsen om oannimlik te meitsjen dat konstruksjes as yn it noardfryske Ik haa nin tir, om di to helpen ôflaat binne fan hollânske lykas yn Ik heb geen tijd om je te helpen. Hy nimt oan dat de konstruksje Noardfryslân berikt hat fia it moai grutte tal farrenslju dat yn 'e 17de en 18de ieu wichtige kontakten mei de hollânske skipfeart ûnderholden ha moat. Ommers, yn it heechdútsk komt de konstruksje net foar en yn it platdútsk hat er ek kwealik betsjutting. As oanfoljende oanwizing foar in ûntliening fan 'e konstruksje jout er noch de eigen waarnimming dat hjoeddedei sprekkers fan it heechdútsk yn Hollân de konstruksje ek nei ferrin fan tiid maklik oernimme, en dat de funksjewurden töogen (Syltersk foar "tsjin") en "vermutlich" of ek oan it hollânsk ûntliend binne.

Nearne bringt Arhammar de mooglikheid nei foarren dat de konstruksje miskien ek troch in ynterne ûntjouwing yn it eilânnoardfrysk ûntstien wêze kin. En in bytsje foarsichtigens soe dochs wol op syn plak wêze. Ommers, de list fan funksjewurden dy't er oandraacht is op himsels

net botte yndrukwekkend, en yn it algemien is wol bekend dat syntaktyske konstruksjes net al te gau liend wurde. Boppedat, hoe soe dat krekt yn syn wurken gien wêze moatte? Foar Arhammar syn hypteze sprekt dat de kommandeurs yn 'e eilanner mienskip grif in grut sosjaal prestiizje hân hawwe. Mar oan 'e oare kant, dy lju sieten fansels wittelang op see, en dêrtroch sil de rol fan 'e froulju, dy't net hollânsk-frysk twatalich west ha, yn it taalwinningsproses noch grutter west ha.

Yn it rynske matriaal dat Arhammar prissentearret sitte fierders noch in pear eigenaardichheden dy't er sûnder kommintaar gewurde lit. Sa is it opmerklik dat de skriuwer Arfst Jens Arfsten de konstruksje mear yn it platdûtske part fan syn wurk brûkt as yn it Feringer part. Der fan útgeande dat it ferskynsel troch noard-frysk pratende seelju ymportearre wêze soe, soene men ferwachtsje dat de ferhâlding krekt oarsom wêze soe. Ek is it opfallend dat it bynwurd op Amrum en Föhr net de hollânske foarm om mar am hat.

Begryp my goed, ik hâld hjir net út dat de konstruksje net út it hollânsk komme soe. Wol bin ik fan betinken dat jo mei sokke dingen altyd tige hoeden omgean moatte omdat de falsifearberens fan dy lienderij om it sunich te sizzen net oerhâldt. Of yn 'e wurden fan Chen (1972,465): "to the argument that dialectmixture can never be disproven we merely say that we are careful not to be overly eager to use it as an explanatory mechanism precisely for the same reason". Arhammar kin om my bêst gelyk ha, mar syn toan is my hjir en dêr wolris wat te triomfantlik, bygelyks yn frazen as "die Schlussfolgerung (...) (ist) beinahe zwingend" (s.189), "mit ausreichender Wahrscheinlichkeit" (s.196) en "sicheres Indiz".

Dat lêste komt út dy lange titel, en dy liket de rid-denearring wat om te draaien. Ommers, yn it stik sels wie Arhammar syn útgongspunt hieltyd dat dy noardfryske seelju sa'n bytsje twatalich wiene en dat dêrom dy hollânske syntaktyske konstruksje yn it noardfrysk oernaam wurde koe. Mar yn 'e titel fan it stik is it foarkommen fan 'e konstruksje ynienen "ein sicheres Indiz" foar de twataligens. Wy sille mar oannimme dat de gearwurking mei de koppemakker net hielendal optimaal west hat.

Fierwei it nijsgjirrichste artikel út 'e bondel fûn ik dat fan Karen H. Ebert "Zum grammatischen Differenziertheit des Dialekts (am Beispiel Fering)". Achtergrûn fan it stik is dat se derop wize wol dat dialekten yn tsjinstelling ta ferstanderdisearre talen soms mear út-drukkingsmooglikheden ta har foldwaan hawwe. Se hellet yn dat ferbân fjouwer ferskynsels yn it Fering foar it ljocht. At dy ferlike wurde mei it westerlauwerske frysk docht bliken dat der njonken ferskillen soms ek ferrassende parallellen op te merken binne. It earste ferskynsel is dat fan 'e rjochtingspartikels, dat se oars wiidweidiger behannele hat yn Ebert (1980). De kar fan it partikel wurdt mei beskaat troch de geografy fan it eilân en it docht dan ek bliken dat at Feringers fan har berte-grûn ôf binne se der somtiden folslein mei oan binne hokker partikel oft se yn beskate sitewaasjes foar kar nimme moatte.

It twadde ferskynsel dat se behannelet binne ûnder-skate syntaktyske útdrukkingswizen foar "earne mei dwaande wêze". It Fering hat wat soartgelikens as it westerlauwerske of hollânske wêze/zijn + oan/aan + de nominale foarm fan 'e ynfinityf. Ebert wiist op 'e substandert dûtske foarm am + nominale foarm fan 'e ynfinityf en op 'e ingelske -ing-foarm. Se bringt oars fjouwer gefallen op it aljemint dat de ingelske foarm wol mooglik is en de feringer konstruksje net: "a) sich fortbewegen oder ruhen; b) etwas empfinden oder wahrnehmen; c) unabsichtlich Geräusche hervorbringen oder sich bewegen; d) etwas einmaliges tun". Foar it lêste hellet se de foarbylden

(1a) She was sowing a skirt for Clara.

(1b) Hat sâid an rok fôr Clara.

Hjir liket my oars yn it westerlauwersk in konstruksje mei "wie oan it naaien" wol wer mooglik.

Nijsgjirrich is fierders dat der op wiisd wurdt dat yn sokke konteksten sûnder problemen it tiidwurd weilitten wurde kin at der in objekt fan dat tiidwurd yn 'e sin stiet

(2a) Hat as uun't eerdbeâren plookin.

- (2b) Hat as uun a eerdbeäaren.
- (3a) Se is oan 't ierdbeisykjen.
- (3b) Se is yn 'e ierdbeien.

Sa't oan (3b) te sjen is, is sa'n weilitting yn it westerlauwersk ek mooglik, al feroaret dêr boppedat de preposysje. Foar wêze kin dêr ek it tiidwurd sitte brûkt wurde, byg.

- (4) Hy sit yn 'e ierdappels.

Dat sintsje is sels trijefâldich ambigu. Njonken in letterlike betsjutting fan "in sithâlding oannimme" en it troch Ebert neamde "oan it wurk wêze" kin men der ek noch ûnder ferstean: hy hannelet yn ierdappels. De (b)-sinnen skine oars wol in meartallige NP te easkjen, alteast semantysk, want in kollektyf (5) mei ek:

- (5) Hy sit yn 't hout.
- (6) Hy sit/is yn 't hok.

Sin (6), dy't ek de lêzing fan "oan 't wurk" hat, lit lykwols sjen dat dat mar skyn is. Dêrtroch, en troch de oare preposysje, kin men der oan twifelje oft de westerlauwerske (b)-sinnen wol as in ferkoarting analysearre wurde moatte, lykas Ebert foar de feringer ekwivalinten suggerearret. Miskien jouwe de westerlauwerske sintsjes semantysk wol gjin oare ynformaasje as it algemiene "oanwêzich wêze op plak x", en wurdt de ynterpretaasje "oan it wurk wêze" út 'e pragmatyske kontekst weihelle. Ofhinklik fan dy kontekst soe der dan ek spesifiker ynterpretearre wurde kinne, bygelyks yn it ierdappelfoarbyld "oan it setten, wjudden, dollen, sortearjen", ensfh.

Ferskynsel nûmer trije is dat ymperfektiviteit útdrukt wurde kin troch in tiidwurd fan rêst lykas de ekwivalinten fan sitte, lizze en stean (do sitst te dreamen). Ebert kin it fierders allinnich mar út it platdútsk, mar it hollânsk en ek it westerlauwerske frysk dogge hjir fansels likegoed mei.

It fjirde ferskynsel hat Ebert al einen wiidweidiger behannele yn har dissertaasje (Ebert 1970). It giet oer de twa soarten beskate lidwurden dy't it fering hat,

dy't begjinne mei resp. in a en in d. De earste fungearje dan as "Bekanntheitsartikel". Miskien hat it westerlauwersk ek wol in soartgelikens ûnderskied, allinnich soe it a-lidwurd dêre dan korrespondearje mei it ûntbrekken fan in lidwurd, of oarssein it lidwurd nul. By ús is dat oars beheind ta in pear persoansnammen dêr't in unike referint mei oantsjut wurdt, lykas dûmny, notaris, boargemaster, en ek yn PP's as nei tsjerke, yn skoalle, foar iten, op bêd, ensfh. It troch Ebert jûne (7a) soe dan neffens my korrespondearje moatte mei it westerlauwerske (7b):

(7a) Huar wenet a bürgermäister?

(7b) Wêr wennet boargemaster?

It soe oars wolris wêze kinne dat it grinslâns mei it weilittene lidwurd folle mear op it Fering liket, mar dêr brân ik my de fingers leaver net oan.

Sa hat dus bliken dien dat Ebert har bydrage tige ryk is oan subtile obstrewaasjes dy't ek studinten fan oare talen ynspiraasje jaan moatte soene. Men soe as krityk hawwe kinne dat se guon ferskynsels op oare plakken al wiidweidiger behannele hat, en dat se op oare net djippernôch yngiet. Mar faaks hat de skriuwster ek earder in sinjalearjend as in analysearjend artikel skriuwe wold. Har ynliding wiist dêr op, en faaks ek har slûtsin, dy't miskien ek foar ûnderwiislju yn it westerlauwerske frysk wol it oertinken wurdich is: "Der Erhalt und die Pflege der grammatikalischen Differenziertheit und Besonderheit erscheint mir auch wichtiger als die Wiederbelebung von ein paar >alten Wörtern<, da die spezifische Eigenart einer Sprache eher in der Grammatik als im Wortschatz liegt".

Oer de oare taalkundige bydragen út dizze feestbondel woe ik koarter wêze. De stikken fan Ommo Wilts en A. G. H. Walker hawwe mienskiplik dat se beide net de empiry mar it ûndersyk sels behannelje. Wilts beskriuwt tige deeglik alle innen en oanen fan it skriuwen fan in wurdboek fan 'e taal fan 'e eilannen Föhr en Amrum. Ek Walker syn stik oer "Die Frisistiek in Nordfriesland - Wissenschaft zwischen Theorie und Praxis" is fral beskriuwend.

Kreas toffelt er alle projekten bylâns. It ûnderwerp soe op himsels oars tige gaadlik wêze foar in wat polemyske bydrage, mar de auteur skynt him wol aardich fine te kinnen yn 'e besteande praktyk.

It stik "Omkring udgivelsen af Outzens glossarium og Bendsens grammatik" fan Tony Feitsma giet ek oer de frisytyk sels, mar dan oer in tiid doe't wurden as "projekt" en "subsydzje" noch útfûn wurde moasten. Ut de argiven hat se safolle matriaal opdold dat der in hast spannend en yn alle gefallen tige lêsbere ferhaal ut gearboud wurden is. Foar wa't net sa'n deensklêzer is, de measte fan 'e (lange) sitaten binne yn it dûtsk en hollânsk, en boppedat stiet achtern yn in wiidweidige gearfetting.

Ek noch op taalkundich mêd lizze de etymologyske artikels fan Bo Sjölin oer de namme Föhr en Ulf Timmerman oer de namme Paye. Volkert F. Faltings giet yn op "Gewässerbezeichnungen im Flurnahmenwortschatz der Nordfriesischen Inseln unter besonderer Berücksichtigung der Insel Föhr". Jakob Tholund hat gelokkich útfûn dat twatalige learlingen op it Föhrer gymnasium likegoed leare kinne as har monolinguale klasgenoaten. En dan ta beslút noch even spesjale oandacht foar de jacht fan Dietrich Hofmann op it wurdsje "Bai" yn in âlde Föhringer ballade. Op fernimstige wize wit er oannimlik te meitsjen dat dat wat te krijen hat mei it deenske "bederdans", en net mei ús "boai", sa't Krogmann útholden hat. It stik hat wol wat fan in detektiveferhaal, op prachtige wize wurket Hofmann nei de klimaks ta. Al geane se dan miskien mar oer in minuskûl probleem, sokke stúdzjes kinne my net genôch foarset wurde.

It hear oersjend is myn yndruk al dat it nivo fan 'e taalkundige bydragen yn 'e feestbondel foar Paulsen oer it ginneraal heger leit as dat yn 'e likernôch yn 'e selde tiid útkommene foar Miedema. Miskien hat dat wat te krijen mei de batterij oan akademyske titels, dy't achter yn it boek kreas op in rychje steane. It "Festschrift Dr. F. Paulsen" hat njonken in taalkundige ôfdieling oars ek noch acht artikels dy't lizze op in mêd dat op 'en koartsten oantsjut wurde kin mei "noardfrisianistyk". De wenstige huldewurden oan en in foto fan 'e jubilaris ûntbrekke net. De útfiering is fierder dy fan 'e gewoane

noardfryske jierboeken, en der mei wol even apart bysein wurde dat it boek ek nei de meast ferskuorrende tramtaasjes fan 'e besprekker noch altyd kreas yn 'e bân sit.

SIEBREN DYK

Bibliografy:

- Chen, Matthew (1972): "The time dimension: contribution toward a theory of sound change". Yn: Foundations of Language 8, 457-498.
- Ebert, Karen H. (1971): Referenz, Sprechsituation und die bestimmten Artikel in einem nordfriesischen Dialekt (Fering). Bräist/Bredstedt, Nordfriisk Instituut.
- Ebert, Karen H. (1980): "Orts- und Richtungsangaben im Fering". Yn: Niels Danielsen e.o.: Friserstudier, 4 foredrag holdt ved Friserdagen i Odense 7. maj 1979. Odense, Odense Universitetsforlag.